

Peter Haggett: Geográfia. Globális szintézis

A magyar kiadás szerkesztője: Csuták Máté. Typotex, Budapest, 2006.

72 szövegdoboz, 62 táblázat, 474 ábra, XVIII + 842 oldal.

A nyolcvanas évek végén Beluszky Pál magánjelentésében a magyar (társadalom-) földrajz helyzetét elemezve többek között a hazai szintézisek hiányát emelte ki.¹ Az azóta eltelt közel két évtizedben általános és regionális földrajzi összefoglaló munkák sora jelent meg, némiképp pótolva a hiányt, azonban külföldi szerzők általános földrajzi alapműveihez mindaddig magyarul egyáltalán nem, eredeti nyelven is csak nehezen férhettünk hozzá. A Typotex Kiadó, Csuták Máté szerkesztő és a tizenegy fős fordítógárda úttörő feladatára vállalkozott: Peter Haggett, a Bristol Egyetem professzorának általános földrajzi szintézisét jelentették meg magyar nyelven.

A nyolcszáz oldalt meghaladó terjedelmű „rövid bevezető könyv” (775.) az először 1972-ben *Geography: A Modern Synthesis* [Geográfia: Modern szintézis] címmel kiadott mű átdolgozott, bővített, újraírt kiadása, amely angolul 2001-ben jelent meg. Elsődleges célja, hogy „modern szemléletben mutassa be a földrajz teljes spektrumát” (XV.) és tankönyvként szolgáljon a földrajzi bevezető kurzusok számára az egyetemeken.

A könyvet a következőkben egy háromszintű struktúrában mutatom be, amely a munka három különböző rétegének feleltethető meg. Első közülük maga a hallgatók által elsajátítandó *tananyag*. A mű második rétege *a struktúra*, az a szerkezet és szerkesztésmód, amelyet Haggett a könyv megírásakor alkalmazott. Legmélyebb rétege pedig a könyvben követett *szemlélet*, vagyis a szerző állásfoglalása a földrajztudomány alapvető kérdéseiről.

A TANANYAG

Peter Haggett munkájának első rétegét tehát maga az átadandó tananyag adja, amely azonban csak részben választható el az általam második rétegnek nevezett struktúrától. A szintézis a földrajztudomány összes ágát, valamint a rokontudományokat is érinti, így természet- és társadalomföldrajzi ismeretanyagot egyaránt tartalmaz, ám a hangsúlyok elsődlegesen utóbbira esnek (révén a szerző maga is társadalomföldrajzi kutatásokat végez). Az egymásra épülő huszonnégy fejezet fő része számos magyarázó ábrával és példával kiegészítve a szakkifejezések, elméletek, módszerek és összefüggések elsajátítását szolgálja. A 72 szövegdoboz röviden bemutatja egy-egy geográfus munkásságát, a jelentősebb elméleteket, vagy

¹ Beluszky Pál: Magánjelentés a (társadalom-)földrajzról. [1989] In: Beluszky Pál: *Vég kiárusítás I.* MTA Regionális Kutatások Központja, Budapest, 1992. 12, 17–19.

a fontosabb módszereket. A fejezetek végén ellenőrző és szemináriumi munkában is jól használható kérdések találhatóak.

Haggett könyve rendkívül szerteágazó és mély ismeretanyagot közöl. Elég csak arra a tényre gondolni, hogy a hazai geográfusképzés öt éve során elsajátított módszertani apparátus közel teljes spektruma rövidebben-hosszabban bemutatásra kerül. Az persze kérdés, hogy ez a munka szintetizáló jellegéből adódik, vagy a hazai társadalomföldrajz nyugattól való lemaradását mutatja.

Sajnos azonban a magyar fordítás olvasása során hiányérzetünk támadhat. A magyar változat néhol mintha tudományos előzmények nélküli térbe került volna. Egyes részeknél a nyelvezet idegenül hat, holott ennek oka sokszor csupán a fordítók nem következetes, a hazai szakirodalmi munkák fogalomhasználatát a szükségesnél kevésbé figyelembe vevő szóhasználata. Néhány módszertani fejtegetés az angol eredeti szövegben világos, ám a magyar nyelvi környezetben anglicizmusokkal „lefordítva” alig értelmezhető. Szintén sajnálatos, hogy a szerkesztői döntés miatt a magyar változathoz kimaradtak a fejezet végi *Egy lépéssel tovább...* címet viselő részek, amelyek a fejezet témájában további könyveket, folyóiratokat ajánlanak. A hivatkozott könyvekhez Magyarországon valóban nehéz, ám talán mégsem lehetetlen hozzájutni, az egyre terjedő internetes folyóirat-archívumok pedig a periodikák hozzáférését könnyítik meg. Tudományunkban sajnos – hiába a szaporodó külföldi ösztöndíj- és publikációs lehetőségek – még mindig keveset olvasunk külföldi szerzőket, a hazai társadalomföldrajz lemaradása a nyugati *mainstream*től még mindig évtizedes² – így az ezen fejezet végi részekben szereplő információk relevánsak lettek volna.

A STRUKTÚRA

Haggett könyvének huszonnégy fejezete a bevezető és a záró fejezet kivételével hat nagyobb részre tagolódik. Az első, *Globális környezet* című természetföldrajzi rész egy, a hagyományos földrajzi sémáknak megfelelő bemutatását adja Földünknek, kezdve a Föld mint bolygó jellemzésével, folytatva egy éghajlattani és egy, a bioszférát elemző fejezettel. A természet- és társadalomföldrajzot a harmadik, a természeti környezet ember által való átalakításával és a természeti erőforrásokkal foglalkozó rész kapcsolja össze. A mű fő súlypontja azonban társadalomföldrajzi: a fejezetek legalább fele ide sorolható – így a második, a negyedik és az ötödik rész fejezetei. A hatodik rész pedig leginkább módszertani jellegű (annak ellenére, hogy a többi fejezetben is hangsúlyosan jelennek meg módszer-

² A témáról lásd Timár Judit: A modern társadalomföldrajz szemlélete és módszerei. In: Nemes Nagy József (szerk.): *Geográfia az ezredfordulón. Regionális Tudományi Tanulmányok 6*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest; vagy a regionális földrajzra vonatkozóan Probáld Ferenc: A regionális földrajz helye a geográfiában (Háttérvázlat). In: Nemes Nagy József (szerk.): *Földrajz, regionális tudomány (Tudományelméleti tanulmányok). Regionális Tudományi Tanulmányok 2*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest, 1995. 35–62.

tani okfejtések): a földrajztudós eszköztárát mutatja be a térképezéstől a távérzékelésen keresztül a földrajzi információs rendszerekig.

Az egyes társadalomföldrajzi alfejezetek sorrendje és tartalma koncepciónálisan jól összerendezett. A címekből közvetlenül nem mindig érzékelhető, de egy-egy fejezet szorosabban kapcsolódik a társadalomföldrajz bizonyos részdiszciplínáihoz, betekintést nyújtva azok megközelítésmódjaiba. Ezek részben olyan klasszikus területekkel foglalkoznak, mint a népességföldrajz (5. és 6. fejezet), a település- (város)földrajz (8. fejezet), a politikai földrajz és geopolitika (17. fejezet), vagy a gazdaságföldrajz (18. fejezet). Másfelől érintenek Magyarországon kevésbé elterjedt területeket, mint a kulturális földrajzot és a posztmodern irányzatokat (például feminista földrajz – 7. fejezet), vagy az utóbbi évtizedekben Haggett szűkebb kutatási területét jelentő egészségföldrajzot (20. fejezet). Harmadrészt olyan, részdiszciplínához egyértelműen nem köthető témákat mutatnak be, mint a globalizáció (19. fejezet), vagy az egyaránt a svéd geográfiából elterjedt diffúzió kutatás (16. fejezet) és a rövidebben tárgyalt időföldrajzi irányzat (1. fejezet).

A könyv szerkezetét érintő jellemzőket tartalmaz az angol kiadás „*C függeléke*”, amelynek néhány pontját azért is érdemes kiemelni, mert az a magyar nyelvű kiadásból kimaradt. A „*C függelék*” egyrészt különböző típusú bevezető kurzusokra kidolgozva, óraszámra és fejezetre lebontva mutatja be a könyv egyetemi oktatásban való lehetséges használatát. Haggett 24 fejezete leginkább az angliai 24 hetes egyetemi tanévnek feleltethető meg, de a szerző az amerikai-kanadai 16 hetes – a magyarországi rendszerrel szinte megegyező – félévre is kidolgozta a fejezetek órabeosztását, így kihagyása emiatt is indokolatlannak tűnik. A függelék további részében a tankönyv kimért struktúrájának újabb elemeit említi Haggett. Ugyan a mű általános földrajzi, így elsősorban az elméletekkel, hipotézisekkel, összefüggésekkel foglalkozik, az ábrák fele konkrét földrajzi példát tartalmaz. Ezek harmada Észak-Amerikából, harmada Európából vett; a földrajz által vizsgált térségi szintekre bontva hatoduk globális (világ)szintű, kéthatoduk pedig egy városnál nem nagyobb térségi szinten mozog.

A SZEMLÉLET

A szintézisből – annak legmélyebb rétegeként – a szerző földrajztudományról való hitvallása is kiolvasható. Ezek közül két jelentős kérdéskörre térek ki, amelyek egyaránt a földrajztudomány kiterjedésével, határaival vannak összefüggésben. Az egyik a földrajzi monizmus – földrajzi dualizmus vitája a földrajztudomány egységességéről, illetve természet- és társadalomföldrajzra való szétválásáról. A másik vizsgált problémakör a regionális tudomány viszonya a földrajztudományhoz.

Peter Haggett álláspontja ugyanis mindkettőben egyértelművé válik a könyv olvasása során. A földrajztudományt a szerző rendkívül tágan értelmezi, amelybe

véleménye szerint a természet- és a társadalomföldrajz (sőt például a térképészet is) egyaránt beletartozik. A természet- és a társadalomföldrajzot azonban egymástól elválaszthatónak tartja: a főbb csomópontokat tekintve az első rész (2–4. fejezet) klasszikus természetföldrajzi, a második rész (5–8. fejezet) klasszikus társadalomföldrajzi. A következő, harmadik rész az előbbi kettőt együttesen szemlélve a francia emberföldrajz és a possibilizmus örökségéhez visszanyúlva, modern szemléletben vizsgálja a természeti környezet és a társadalom egymásra hatását. A két résztudomány elkülönítését tovább oldja a 24. fejezetben a földrajz tagozódásáról szóló rész. Hagggett ugyanis, félretéve a hagyományos megközelítést (természetföldrajz, társadalomföldrajz és az ezeket metsző regionális földrajz), három részre osztja a földrajztudományt az általuk vizsgált problémák szerint: térbeli analízis (amely elsősorban módszertani – Hagggetthez nem illő terminológiával regionális tudományi – közelítést ad), ökológiai analízis (természeti környezet és az ember kapcsolata) és regionális komplex analízis (amely az előbbi kettőt összekapcsolja, mint a hagyományos felosztásban a regionális földrajz – 764–765).

A 20. század második felében új törésvonalakat nyitott a regionális tudomány (regionális tudományi paradigma) megjelenése. Az ötvenes évek kvantitatív forradalma hatására létrejövő, a társadalmi tértudományok alapvető közös fogalmait, elméleteit, módszereit egységes rendszerbe foglaló és a társadalmi jelenségeket és folyamatokat ezek felhasználásával vizsgáló regionális tudomány³ és a földrajztudomány közötti kapcsolatról, a kettő elkülönítéséről különböző szerzők különbözőképpen vélekednek. Az előbbi definíció „középutas” megoldása mellett léteznek vélemények, amelyek a regionális tudományt állítják a földrajz helyébe, mások viszont a regionális tudományt a földrajz részének tekintik.⁴ Hagggettnél a regionális tudomány kifejezés csak kevésszer tűnik fel (az „*A függetlenség*” szövegében sem szerepel), a társadalmi tértudományi módszerek és elméletek a földrajz integráns részeként, de például a 16. fejezetben (*Térbeli terjedés*) kifejezetten hangsúlyosan, releváns módon jelennek meg, sokhelyütt példákkal, empirikus eredményekkel kiegészítve a módszertani hangsúlyokkal nem rendelkező elméleti részeket, de mégis érintve a jelentősebb, gyakrabban alkalmazott kvantitatív módszerek alapvetéseit.

Összességében tehát Hagggett nagyívű munkája egy sokoldalú, ám mégis egységes földrajztudomány mai állapotát mutatja be közérthető módon, példákkal és ábrákkal gazdagon illusztrálva. A teljesség és az objektivitás igénye és lehetőség szerinti megvalósítása mellett szerencsére a szerző szubjektivitása is felszínre kerül, hosszú, ám élvezetes olvasmányt nyújtva nemcsak a bevezető földrajzi kurzusok hallgatóinak.

Czirfusz Márton

³ Nemes Nagy József: *A tér a társadalomkutatásban*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1998. 19.

⁴ Nemes Nagy 1998: 16.